

„JONG“ EN „OUD“ GESLACHT TE AVERBODE IN DE PRELAATSVERKIEZING VAN 1574.

SUMMARIUM : Anno 1565 electus est Abbas Averbodiensis Egidius Heyns. Ab exordio regimis sui abbatialis voluit religiosos suos inducere ad praxim decretorum Concilii Tridentini. Quare varia condidit statuta, eo praesertim spectantia ut melius observaretur votum paupertatis. Plures vero religiosi nonnisi coacti Abbatis ordinationes acceperunt.

Mortuo abbate, electio facta est anno 1574. Et ex electionis actis satis luculenter videtur apparere religiosos quasi in duas divisos esse factiones, quarum altera favebat reformationi, altera vero reformationi erat adversaria.

De prelaatsverkiezing van 1574 heeft, méér dan elke andere steeds de belangstelling der archivariissen te Averbode gaande gemaakt.

Sinds de bekende archivaris Gillis die Voecht, enkele tientallen jaren na de gebeurtenissen, zijn vrijwel tendentieuze berichtjes hierover te boek stelde, werd af en toe de vraag opgeworpen hoe die bevreemdende prelaatsverkiezing van 1574 metterdaad was verlopen; en men hoeft slechts de chronica van Averbode na te slaan om op te merken hoezeer deze verkiezing met bijzondere zorg wordt beschreven.

Ook gedurende de laatste tientallen jaren is in deze de belangstelling niet verminderd. Over de bewuste verkiezing correspondeerden, nu circa zeventig jaar geleden, de knappe archivaris Dillen van Park en prior Nelo van Averbode. En in het onlangs verschenen voortreffelijk vulgarisatiewerk *De Norbertijner Abdij van Averbode* ¹⁾ wordt de zaak uitvoerig en met méér dan gewoon doorzicht behandeld.

Ondertusschen werd de kennis van deze toch steeds intrigerende prelaatsverkiezing heelwat vooruitgeholpen door de uitgave van de verkiezingsakten, zooals ze thans bewaard worden in het Algemeen Rijksarchief te Brussel ²⁾. Door middel van deze uitgave moest

(1) *De Norbertijner Abdij van Averbode*, bl. 149. Averbode, 1920.

(2) Pl. LEFEVRE, *Arnould de Leefdael, abbé d'Averbode à l'Epoque des Troubles*

het immers mogelijk worden het verloop en de beteekenis van het scrutinium uit 1574 naar zijn ware gestalte te beschrijven.

Deze beschrijving te leveren verlangden we sinds jaren. En, omdat het niet mogelijk bleek dit voldoende te doen in een onlangs uitgegeven dissertatie, waar de prelaatsverkiezing uit 1574 slechts toevallig mocht besproken worden ³⁾, hernemen we hier het onderwerp. Uitteraard zullen we moeten tot in schijnbaar onbelangrijke bijzonderheden afdalen. Doch we hopen dat hiermede, niet alleen een belangrijk feit uit de geschiedenis der abdij van Averbode, doch ook een typische zestiende-eeuwsche prelaatsverkiezing zal naarvoren worden gehaald. Men vergete bovendien niet dat de toestanden te Averbode grootendeels dezelfde waren als die van de andere abdijen.

1. *De Abdij van Averbode en Prelaat Volders.*

Rond 1550 stond aan het hoofd der abdij van Averbode de niet-onbekende prelaat Mattheus Volders van Kethy.

Sinds begin zestiende eeuw had zijn abdij grooten stoffelijken bloei gekend. Volders zelf was een zeer bekwaam administrator : over den ganschen duur van zijn abbatiaat hield hij zijn huis, in stoffelijk opzicht, in allerbesten staat. Novicen werden in groot aantal aangenomen; voor de goede orde bij de uitbating van het domein hield de abt zijn vaardige aandacht steeds gereed; groote geldsommen werden besteed aan de verfraaiing van de kerkmeubelen en van het gewijde gewaad; buitendien werd een aanzienlijk kapitaal aangelegd voor den opbouw van een nieuwe abdijkerk.

Het eigenlijk kloosterleven stond — circa 1550 — vanzelfsprekend niet op hetzelfde peil. Voor de discipline had Volders niet dezelfde waakzame zorg; of beter, hij hield het in deze bij de alstoen alom aanvaarde gebruiken. Het vita communis werd niet onderhouden. Men nam het niet zoo streng met de gewijde studies. Alleen uit de in dit opzicht schaarsche aantekeningen van Volders zelf, zou men kunnen vrij talrijke pikante feitjes op het stuk van discipline naarvorenhalen.

religieux du XVIe Siècle. Antwerpen, 1923. Overdruk uit *Bulletin de l'Académie Royale d'Archéologie et d'Histoire*, 1923. De tekst wordt er uitgegeven, bl. 13-49, volgens de akten uit het Alg. Rijksarchief, fonds Papiers d'Etat et de l'Audience, Enquêtes ecclésiastiques, reg. 906, ff. 149-180.

(3) E. VALVEKENS, *De Zuid-Nederlandsche Norbertijner Abdijen en de Opstand tegen Spanje.* Leuven, 1929. Slechts een paar bladzijden, 54-56, handelen over de verkiezing van 1574.

In haar geheel telde de abdij circa 40 religieuzen. Het voornaamste werk bestond in het bedienen van niet minder dan 26 parochies: Balen, Basheer (waarbij sinds 1505 Rukkelingen was gevoegd), Blerick, Brusthem, Coersel, Cosen, Einthout, Opglabbeek, Neerglabbeek, Hechtel, Hoogemierd, Messelbroeck, Oostham, Oostmal, Opitter, Rotselaar, Rummen, Suetendaal, Zolder, Tessenderloo, Testelt, Venlo, Veerle, Vorst, Weelde en Wesemaal. In meest alle deze plaatsen was slechts één religieus aanwezig om den parochiedienst te bezorgen; te Wesemaal had de pastoor twee kapelaans, religieuzen der abdij, bij zich; elders behielpen zich de pastoors veelweg met hulp van sekuliere kapelanen.

Dit moge volstaan als schets van den algemeenen toestand der abdij circa 1550. Laten we onverwijld overgaan tot kennismaking van de beide religieuzen uit Volders' tijd, die in 1574 de hoofdrol in de prelaatsverkiezing zullen spelen.

Sinds ettelijke jaren woonde in het thans nog bestaande kasteel van Thielen bij Turnhout het bekend adellijk brabantisch geslacht van Leefdael. Een adellijk geslacht-van-tweeden-rang; doch dat in zich den aangeboren trots droeg van vele toenmalige landelijke edelheeren.

In de hier besproken jaren « heerschte » er jonker Filips van Leefdael, heer van Waalwijk, Etten, Meeuwen, Thielen en Gierle. Hij was gehuwd met Anna van Gaveren, vrouwe van Liefveringen; en was vader van niet minder dan veertien kinderen. Onder deze veertien werd Jan religieus te Tongerlo, Arnold religieus te Averbode, Lodewijk werd dominikaan; Margareta, Anna en Maria werden non. Andere zonen en dochters zouden een rol spelen in de adellijke wereld. We zullen in den loop dezer studie nog wel nader met hen kennis maken ¹⁾.

Arnold, die religieus zou worden te Averbode, werd te Thielen geboren op 20 Juli 1522. Als kind van voornaam geslacht, volgde hij de toentertijd befaamdste scholen : te 's Hertogenbosch en te Leuven ²⁾. Hij werd ook onderricht in de muziek ³⁾.

(1) De interessantste genealogie der Leefdael's is uitgegeven door F. H. M. OUWERLING onder titel *Genealogie der Familie van Leefdael*. Een brochure van 21 blz., overdruk uit *De Nederlandsche Leeuw*, jg. 1907.

(2) Deze en volgende bijzonderheden komen uit de annotaties der abten van Averbode uit dien tijd : *Cartarius Abbatis* 5 (Archief van Averbode, sectie I, reg. 16), f. 6. vo.

(3) *Ibid.*, reg. 15, f. 246 ro is spraak van het *clavicordium* van Leefdael. Nota van 29 Augustus 1549.

Hij ontving het religieuze kleeft te Averbode op 30 November 1543. Nadat, mits zekere voorwaarden, de prelaat en het konvent der abdij op 25 November 1544 hadden afstand gedaan van Arnold's erfdeel ⁴⁾, werd de jonge religieuze geprofeft op 8 December 1544. Denzelfden dag ontving hij de kerkelijke tonsuur. Op 28 Mei 1545 werd hij te Luik tot subdiaken gewijd ⁵⁾; na een mislukte presentatie te Luik voor de wijding van diaken, ontving hij deze wijding te Waalhem uit de handen van den wijbisschop van Kamerijk ⁶⁾; en, op presentatie van den ondertusschen verkozen prelaat Volders, werd hij door den wijbisschop van Kamerijk op 3 Juni 1547 tot priester gewijd ⁷⁾. Ondertusschen had men hem, op 25 Maart 1546, in de abdij het weinig interessante postje van refectarius opgedragen ⁸⁾.

Oud-student aan de universiteit van Leuven en beschikkend over geld van zijn familie, verlangde de jonge religieuze even te gaan studeeren aan de universiteit van Parijs. Of hij het deed en hoe-lang hij er vertoefde is niet te beslissen uit de nota's van het archief te Averbode ⁹⁾: zijn kennis van de fransche taal is anders een voldoende aanwijzing om te laten zeggen dat hij 'n tijdlang bij franschsprekenden verbleef ¹⁰⁾. In 1549 vinden we hem terug als student aan de universiteit te Leuven ¹¹⁾ en hij verbleef er omtrent een jaar ¹²⁾. Een tijdje woonde hij er samen met een religieuze van Averbode, Jan Cremers alias Mercatoris, van Vorst. Cremers was te Averbode magister juvenum rond den tijd toen Leefdael priester werd. Op 13 Juni 1548 werd Cremers, na herhaald aandringen bij prelaat Volders, tot pastoor te Messelbroeck benoemd; doch hij resideerde er niet, en ging te Leuven voort studeeren. Hij was magister artium. Hij was verder niet gansch ongerept wat betreft protestantsche opinies. In Mei 1550 trok hij er te Leuven van-

(4) Minuut *ibid.*, reg. 16, f. 127 vo.

(5) Minuut der Litterae Dimissoriales : *ibid.*, reg. 200, f. 100 vo.

(6) Minuut *ibid.*, f. 101 ro.

(7) Minuut *ibid.*, f. 101 ro.

(8) Gremium Averbodiense, *ibid.*, reg. 105, f. 116 ro.

(9) Archivaris die Voecht, *Gremium Averbodiense*, l. c., f. 115 vo noteert dat Leefdael in 1547 naar Parijs gaat studeeren. Verder geeft Arch. Averb., sectie I. reg. 200, f. 112 vo de minuut van een akt van prelaat Volders, niet nader gedateerd dan *Averbodij anno domini millesimo quingentesimo quadragesimo octavo mensis*, waarbij wordt getuigd dat Leefdael naar Parijs gaat studeeren met oorlof van zijn abt en waarbij allen worden verzocht hem op de reis behulpzaam te wezen.

(10) In de prelaatsverkiezing van 1574 wordt over Leefdael getuigd : « connende mede griex ende redelyck wel wals »; « valde disertus in sermone teutonico et latino, graecas litteras oick connende »; enz. Uitg. l.c., blz. 41 en 46.

(11) *Gremium*, l. c., f. 115 vo.

(12) Aldus Leefdael zelf in 1574; uitg. l.c., bl. 16.

door, en werd apostaat. Naar aanleiding van dit alstoen ophefmakend feit werd, natuurlijk, Leefdael door enkele kwade tongen verdachtgemaakt; en in de prelaatsverkiezing van 1574 zou het feitje nog ter sprake komen ¹³⁾.

In de buurt van Leuven lag de hooger reeds vermelde aangeziene parochie Wesemaal. De pastoor was steeds een religieus van Averbode; en het was gewoonte dezen twee kapelaans onder de religieuzen der abdij te geven. Beide kapelaans woonden bij den pastoor in : voor elk van hen schonk het convent van Averbode aan den pastoor jaarlijks een zak rogge alsmede vier pond was ¹⁴⁾. Pastoor van Wesemaal was in deze jaren Adriaan van der Haghen, een antwerpenaar uit het bekend huis « *inden voetboghe* », een man van studie, liefhebber van sterrenkunde, en iemand die met prelaat Volders haast vriendschappelijk omging ¹⁵⁾.

Het kon niet anders of van der Haghen moest, bij zijn bezoeken te Leuven, den flinken jongeman Leefdael leeren kennen. Er was, zoo meende hij, geen beter kandidaat dan deze man om kapelaan te worden te Wesemaal, waar het kasteel stond van het machtig brabantisch geslacht der Wesemaal's. Hij vroeg dan, en verkreeg van prelaat Volders den verlangden kapelaan ¹⁶⁾.

Leefdael verbleef gedurende zes jaar te Wesemaal; deed er « hebdommedatim » den dienst; « ende heeft aldaer ghepreect ende die sacramenten administreert zoewel in zyn weecke ende turno als inde weecke ende turno van Brueder Adriaen van der Haghen, prochianen aldaer » ¹⁷⁾. Ook de parochianen van Wesemaal getuigden graag over de voortreffelijke manier, waarop Leefdael zijn plicht vervulde : jaren nog na zijn vertrek bewaarde men hierover de beste herinnering ¹⁸⁾. Temidden zijn zorgen als kapelaan vond de jonge priester nog gelegenheid om te Leuven verder cursussen te gaan volgen. : hij kwam er « dickwils ghelooopen ad lectiones, ende somtyds ghereden met eenen cleynen peerdeken » ¹⁹⁾.

Leefdael was nu circa dertig jaar geworden : de leeftijd waarop

(13) Over het droevig geval Cremers, zie de nota's van prelaat Volders zelf : 1. c., reg. 16, f. 5 vo; verder *Gremium*, f. 112 vo, alsmede reg. 200, f. 154 vo. Over Leefdael's betrekkingen met Cremers : *ibid.*, reg. 200, f. 101 vo alsmede *Gremium*, f. 113 ro. Voor bespreking van het geval in 1574, zie akten uitg. 1. c., bl. 17-18.

(14) Archief Averbode, *Computus bonorum conventualium*, sectie I, 18, f. 61 ro.

(15) *Gremium*, 1. c., f. 97 vo. Zie verder o. a. een brief van prelaat Volders aan hem : *ibid.*, reg. 200, f. 95 vo.

(16) Benoemingsbrief van 13 November 1549. Minuut 1. c., reg. 200, f. 95 vo.

(17) Aldus Leefdael zelf in 1574 : 1. c., bl. 16.

(18) In 1574 wordt dit getuigd door drie latere kapelannen van Wesemaal, Matthaeus Thys, Aert Witten en J. Cuyck : 1. c., bl. 19, 21 en 38.

(19) Getuigenis van Jan Corthouts, die toen te Leuven studeerde : *ibid.*, bl. 42.

de meeste religieuzen van Averbode pastoor werden. De laatste jaren te Wesemaal was hij bovendien herhaald ziek geweest ²⁰⁾ : hij verlangde naar een eigen plaats op een of andere pastorij. En, toen Jan Mentens, te Oostham pastoor benoemd, na enkele maanden overging naar de pastorij van Oostmal, vroeg Leefdael en bekwam hij van prelaat Volders de benoeming te Oostham ²¹⁾.

Oostham was een *media capella*, gelegen in het prinsbisdom Luik, aartsdiakonaat van de Kempen, landdekanaat van Beeringen. Een optelling uit de zeventiende eeuw vermeldt 130 huizen en 600 communicanten. Evenals hij, edelman, te Wesemaal op zijn plaats was, moest Leefdael te Oostham the right man heeten : op enkele minuten van de pastorij stond het kasteel van Oostham, bewoond door de bekende adellijke familie van Hoensbroeck. De pastorij zelf stond op een uithoek van de parochie : prachtig landhuis, stemmig gelegen temidden de eigen landerijen. Rondom het huis en den tuin was een breede, vischrijke gracht ²²⁾.

De eerste jaren na zijn benoeming bleef Leefdael niet bestendig te Oostham. Zijn broer Jan, zoo zegden we hooger, was religieus van Tongerlo, en was sinds 1550 pastoor te Drunen in de Langestraat. Hij overleed er op 10 Juli 1562 en werd er, de laatste maanden van zijn leven, in de zielzorg geholpen door Arnold, die dan te Oostham een plaatsvervanger zal gehad hebben ²³⁾.

Na kennismaking met Leefdael, laten we dadelijk overgaan tot de voorstelling van zijn voornaamsten mededinger uit de prelaatsverkiezing van 1574, Cornelis Hemmelers.

Cornelius Hemmelers, zoon van Petrus Hemmelers en Elisabeth Schynen, uit Halen, was circa 22 jaar oud toen hij in 1555 zich te Averbode kwam aanbieden. Hij werd gratis et propter Deum aangenomen, wijl hij van arme familie was. Op 30 Mei 1556 werd hij te Geel door den suffragaan van Kamerijk tot subdiaak gewijd; de wijdingen van het diakonaat en het priesterschap ontving hij te Luik onderscheidenlijk op 13 Maart en 3 April 1557 ²⁴⁾. Omdat

(20) Leefdael zelf in 1574 : l. c., bl. 16.

(21) Mentens ging over naar Oostmal op 18 Juni 1554. Zie l. c., reg. 200, f. 156 ro. Leefdael werd te Oostham benoemd *ad instanciam sui ipsius* noteert Volders : l. c., reg. 16, f. 6 vo.

(22) Over Oostham, veel aantekeningen van Leefdael's opvolger; vn. in *Liber Primus de Pastoratibus*, Archief Averbode, sectie I, reg. 112, ff. 1 vlgg.; reg. 244, ff. 19 vlgg.

(23) Leefdael zelf in 1574 : l. c., bl. 16. Verder W. VAN SPILBEECK, *Necrologium B. M. V. de Tongerlo*, bl. 135. Tongerlo, 1904.

(24) Over Hemmelers, eigenhandige aantekeningen van prelaat Volders l. c., reg.

hij teer was « ende van debile complexie, die niet en schynt van lange leven » ²⁵⁾, liet prelaat Volders hem in de abdij nogal lichte postjes bedienen van succentor en, vanaf 1558, sakrist. En op 25 Mei 1560 benoemde hij hem tot pastoor te Rummen, alwaar Hemmelers vanaf September '60 ging resideeren.

Nu blijft ons nog over even kennis te maken met een derden religieus, die gedurende het abbatiaat van Volders met elk jaar méér op den voorgrond scheen te komen, Egidius Heyns.

Heyns was, evenals Hemmelers, heelwat jonger dan Leefdael. Zoon van Michiel Heyns, alias Semmers of Sanders en van Catharina Vos, was hij op 15 Maart 1531 te Geel geboren ²⁶⁾. Op 5 Juni 1552 ontving hij te Averbode het kloosterkleed; werd te Mechelen door den wijbisschop van Kamerijk tot subdiaak gewijd, 27 Mei 1553; te Luik tot diaak en priester op 23 September 1553 en 19 Mei 1554. Op 30 November 1556 werd hij sakrist : in 1558 liet hij dit ambt over aan Hemmelers. Prelaat Volders presenteerde hem Oktober 1558 tot de pastorij van Coersel; doch Heyns werd eerst kapelaan te Wesemaal (25 December 1558) en ging pas rond Juni 1559 te Coersel resideeren. Enkele jaren later — hij was toen reeds magister artium — vertrok hij (11 Oktober 1564) met Volders' toestemming naar Dowaaï om er theologie alsmede de fransche taal te leeren.

Het konvent te Averbode leefde aldus onder prelaat Volders zijn niet te moeilijk rustig leventje voort.

Het Concilie van Trente had ondertusschen zijn befaamde dekretten betreffend de reformatie der kloosters getroffen; en het kon moeilijk anders of men hoorde er toch een of anderen weergalm van in de rustige bosschen te Averbode. Méér nog : in eigen premonstratenzer abdijen begon stilaan de geest te roeren : nog voor 1560 was de abdij van Park in deze vooropgegaan, en had het vita communis gewoon terug ingebracht. Radikale verandering, voor wie het leven der abdijen van die dagen kent.

Hebben enkelen te Averbode ook over dezelfde plannen gesproken ? Het is niet onmogelijk. Er was alvast over een of andere in te voeren wijziging gepraat. Of prelaat Volders zelf het initiatief had genomen, blijft een open vraagstuk. Wat ervan weze, aan de

17, f. 42 ro. Verdere notities in het *Gremium*, f. 121 vo. De litterae dimissoriales voor de drie hooge wijdingen staan reg. 200, ff. 103 vo.

(25) Getuigenis van A. Goessens in 1574 : l. c., bl. 23.

(26) Deze en volgende bijzonderheden van het curriculum vitae uit het *Gremium*, f. 120 ro.

uitvoering kon Volders niet meer medehelpen. Op 26 November 1564 vond men hem dood op zijn kamer : men vond hem levenloos zittend in de zetel voor het haardvuur.

2. Prelaat Heyns en het « jonge » geslacht.

Dat ondertusschen wèl over eenigerlei reformatie was gepraat te Averbode kan men met voldoende grond besluiten uit dit ééne feit : niet zoodra was Volders dood, of alle leden van het konvent — nb. van het *konvent* : dus alle binnen de abdij verblijvende religieuzen — legden aan elkaar de belofte op alles te laten zooals het was indien een onder hen tot prelaat werd verkozen.

De informatie voor de prelaatsverkiezing werd gehouden, December 1565, onder presidentie van de prelaten van der Linden van Park en Greve van Sint-Michiels te Antwerpen alsmede van Diderik Noppen, kanselier van Brabant ¹⁾.

Zooals blijkt uit het verslag der commissarissen, werden op de 38 stemmen 31 stemmen uitgebracht op Heyns; 4 op Leefdael en 3 op Bernard Belien. Heyns was dus dè kandidaat van het groote deel der religieuzen; hij was de kandidaat van den overleden prelaat Volders; de commissarissen plaatsten hem, in hun verslag, eveneens voorop als volstrekt vooraanstaand. Leefdael werd als tweede kandidaat aan Heyns toegevoegd ²⁾.

Het leed volstrekt geen twijfel of Heyns zou benoemd worden.

(1) De akten van deze prelaatsverkiezing zijn niet te vinden in het Rijksarchief te Brussel. Uit een brief van J. M. Dillen, archivaris van Park, aan L. Nelo, prior van Averbode, gedateerd 4 September 1861, blijkt dat toen de akten werden bewaard in het archief van Park. Thans hebben we deze aldaar vruchteloos gezocht. We hebben er alleen kunen vinden het verslag der commissarissen, dd. 12 December 1565 (Archief Park, I, 4, 1). Uit gemelden brief van Dillen blijkt dat Leefdael zich op 8 December 1565 als volgt bij de commissarissen aanmeldde : « Brueder Aert van Leefdaele, oudt omtrent xlij ofte xliij jaeren, omtrent xxij jaeren in desen goids-huyse geprofessyt geweest synde, ende heeft alhier gewoent omtrent vyf jaeren, ende daernae is geweest ende alnoch is pastoir tot Oesthamme ». Dillen voegt erbij : « In eadem informatione leguntur sequentia quoad substantiam, flandrice : puer scholas frequentavit Sylvaeducis : deinde studuit Lovanii; emissa Averbodii professione factus est vicarius in Wesemael per 6 annos; deinde pastor in Oesthamme ».

(2) Verslag, I. c., archief Park. Over Leefdael wordt door de commissarissen in het verslag als volgt gesproken : « wesende van goeden leven ende conversatie ende een geleert man, doende goede sermoenen voer syne ondersaeten ende die sacramentalia wel administrerende, ende andersins syne pastorye wel ende lofbaerlycken bedienende ende regerende... » Later, circa 1572, toen (zooals we zullen zeggen) Leefdael in sommige kringen in opspraak was gekomen, werd verteld dat hij in 1565 geen abt was geworden « pour ce qu'on avoit sinistre suspicion de luy en ce qu'il concernoit nostre sainte foy et que estoit reputé homme de vie dissolue et legier et inconstant ». Aldus bisschop Metsius van den Bosch in een brief aan secretaris Berty! Deze brief is bewaard in het Alg. Rijksarchief te Brussel, Papiers d'Etat et de l'Audience, nr. 1254. Hij werd me medegedeeld door mijn confrater Dr. Pl. Lefèvre; waarvoor besten dank.

Doch Leefdael's familie, invloedrijk en eierzuchtig, liet geen middel onbeproefd om de kandidatuur van haar bloedverwant tegen alle evidentie in te doen zegevieren. Jan van Schoonhoven, burgemeester van Antwerpen, schoonvader van Leefdael's broer Rogier, wist zelfs, hoewel ietwat laattijdig, kardinaal Granvelle voor die kandidatuur te mobiliseeren ³⁾. Doch het was alles blijkbaar nutteloos. Heyns werd Maart 1566 tot prelaat van Averbode benoemd; en deze, vermoedelijk wetend hoe tegen hem was gewerkt geworden, te ongeduldiger om een tenslotte wel begeerbare positie te veroveren, aanvaardde de benoeming met al haar lasten ⁴⁾.

Het verslag der commissarissen bij de prelaatsverkiezing had den toestand te Averbode optimistisch geheeten « meer te voren dan ten achteren ». Heyns zou na niet langen tijd ondervinden dat de suksessie van Volders, althans wat de kloosterlijke discipline betreft, niet erg te benijden was. Het complot van alle conventuales den toestand te laten zooals hij onder Volders was, sprak op zichzelf duidelijk te over.

Heyns, die als pastoor aan het « complot » geen deel had genomen, wou zich vooraf vergewissen hoe hij zich tegenover den geschapen toestand hoefde te gedragen ⁵⁾. Strikt genomen moest hij de overeenkomst niet naleven : een verkiezingscapitulatie als deze is overigens rechtens nietig. Doch, wat rechtens geen kracht heeft, kan praktisch veel last met zich brengen. Men moet de hier behandelde periode wel zeer slecht kennen indien men veronderstelt dat Heyns van het konvent zoo maar gewillige toestemming kreeg te veranderen naar zijn zin.

En toch was de nieuwe abt vast beslist zijn abdij zoodra mogelijk in de praktijk de dekreten van Trente te doen aanvaarden.

Nu het voorhands onmogelijk bleek, de noodige veranderingen in te voeren met het in de abdij beschikbare personeel, bedacht de prelaat een ander middel. Hij zou zijn best doen nieuw personeel aan te werven, en zou deze nieuwen kneden naar zijn vorm.

Dadelijk begon hij met van de nieuwaanvaarde religieuzen een speciaal eed te vergen : zich goedschiks te gedragen naar alle

(3) Brief van Granvelle aan v. Schoonhoven, 9 April 1566, geschreven uit Rome. Uitg. E. Pouillet, *Correspondance du cardinal Granvelle*, I, bl. 206.

(4) Brieven van 17 en 26 Maart. Kopij in *Cartarius Abbatis* 8 (Archief Averbode, sectie I, reg. 18), f. 97 r° en v^o. Te noteeren de volgende nota van die Voecht (Archief Averbode, sectie I, reg. 415, f. 42 v°) : *Egidius abbas impenderat ultra 6000 flor. in sollicitatione pro abbacia*. De patenten van den koning voor Heyns 2 April 1566 n. s.

(5) Nota van die Voecht, l. c., reg. 415, f. 81 r°.

voorschriften die hij nuttig zou achten voor het invoeren van een ernstige reformatie ⁶⁾. Speciaal was het hem erom te doen de prioriale eischen van het votum paupertatis opnieuw te doen aanvaarden; doch hij stiet blijkbaar allereerst op bepaalden onwil. Het is een lastig iets uit een klooster aloude misbruiken te verwijderen; en, wie het aandurft, moet vooraf weten dat alle oppositie tegen zijn plannen zal worden uitgeput. Heyns ondervond het ongetwijfeld in de volle maat. En, omdat hij toch vooruitwilde, besloot hij een andere tactiek aan te wenden : door overtuiging zou hij enkele religieuzen voor zijn plannen trachten te winnen; de onwilligen zou hij, of aan een minder omstreken officium zetten, ofwel buiten de abdij in een of andere pastorie plaatsen.

Aldus deed hij dan. Op 30 December 1569 stelde hij, onder conditie van naleving van het vita communis, aan tot vinitor Herman Horst, tot pitantier Engelbertus Beets, tot sakrist Hendrik Gorop ⁷⁾. Beide eersten waren religieuzen van « vroeger »; alleen de laatste was onder Heyns in de abdij aanvaard. Bij de eerste gelegenheid werden enkele minder-meegaande religieuzen buiten de abdij geplaatst; of ze verder gunstig gestemd waren tegenover Heyns moet men haast niet vragen, en het zal overigens later vanzelf blijken.

Na deze allereerste schikkingen, trof de prelaat besluiten om ettelijke algemeen-aanvaarde misbruiken uit te roeien en speciaal de lust- en arbeidddoodende compotatio ⁸⁾. Daarna spande hij zijn beste krachten in om méér studiegeest in zijn abdij op te wekken : hij stuurde verschillende van zijn religieuzen op studie naar de Jesuïeten te Leuven ⁹⁾; na de stichting in 1572 van het premonstratenzer college te Leuven, stuurde hij nog talrijker jonge fraters naar de universiteit ¹⁰⁾; voor de jonge fraters in zijn abdij had hij als professor aangeworven een leuvensch licentiaat, mr. Cornelis Cruysinck ¹¹⁾. Zooals we elders hebben uiteengezet, was Heyns verder nog in het Nationaal Kapittel te Park (Februari 1572) een der voorvechters der integrale reformatie, en werkte hij in zijn abdij tot in de bijzonderheden een plan van gereformeerd leven uit.

(6) Nota van die Voecht : *Gremium*, l. c., reg. 105, f. 133 v°. Zie *ibid.* wat gezegd wordt over de condities voor aanvaarding van den lateren supprior J. Laureys.

(7) *Ibid.*, ff. 130 r° en v°, 132 v°.

(8) die Voecht, l. c., reg. 415, f. 79 r°.

(9) O. a. frs Arnold Quisius, Herman Horst, Jan Huveneers, Jan Laureys. Zie l. c., reg. 16, ff. 36 v°; 94 v°; reg. 105, f. 134 r°.

(10) *Ibid.*, reg. 105, f. 133 v°, 135 v°, 136 r°. In 1574 waren ten minste vijf Averdiens in het College te Leuven.

(11) *Ibid.*, reg. 16, f. 108 v°.

We zegden reeds dat hij het *vita communis* terug oplegde.

In deze vrijwel delikate zaak handelde hij met veel takt : hij bepaalde dat de vroegere registers van de konventsgoederen zouden apart gehouden worden, en dat jaarlijks op Sint-Andriesdag hierover vóór hemzelf, den prior, den supprior en den senior van het konvent zou afrekening worden voorgelegd. Verder werd tot in de bijzonderheidjes geregeld hoeveel de abt zou bijdragen tot onderhoud en kleeding van het konvent, en hoeveel de vroegere konventsgoederen. De gewone voorwerpen voor dagelijksch gebruik: papier, inkt, calami, boeken, enz. zouden aan ieder volgens noodzakelijkheid gegeven worden. In wintertijd zou hun een hoeveelheid brandhout worden gegund, te over voldoende om te allen tijd een prettig vuur — *luculentum ignem*, zegt Heyns — te kunnen aanleggen. Wat verder de indeeling der maaltijden betreft, men zou zich houden aan de voorschriften van de statuten, en geen ontbijt gebruiken. Maar tegelfdetijd werd in dit opzicht een uitzondering voorzien voor elk jong frater, die niet een ontbijt zou kunnen ontberen. Tevens werd voorgoed de drinkgelegenheid van wijn en bier buiten de gewone maaltijden afgeschaft; maar bij geval van nood, zou ieder ook in deze een extratoelating kunnen bekomen.

Wat de dagorde aangaat, Heyns moest hier natuurlijk de bij de statuten voorgeschreven orde volgen. Doch voor enkele onbelangrijker punten trof hij niettemin speciale maatregelen, die hier even mogen worden naarvorengehaald.

Men weet dat het alstoen bij de premonstratenzers algemeen gewoonte was de Metten te middernacht te doen. Te Averbode gebeurde dit ongetwijfeld aldus. Doch, nadat men van de tweede rust was gewekt geworden, te circa half zes, werd te Averbode dagelijks een zg. *Missa bladalis* opgedragen, waarvan in Heyns' tijd de oorsprong niet best meer gekend was. Heyns beval deze *Mis* achterwege te laten, en op hetzelfde uur de *Mis* de *Beata*, de zg. *Salve*, te celebreeen. Hij stelde verder bepaalde regelingen voor opdat elk religieus ten laatste te half acht zijn private *Mis* zou gecelebreerd hebben. Te half acht zou dan iedereen naar zijn cel teruggaan om aldaar, of te studeeren, of te mediteeren. Te acht uur werd het capitulum gehouden, en pas nadien zou het nachtslot aan de tralie van den kloosterpand worden geopend.

Het hoeft verder niet veel nadruk dat Heyns met alle zorg trachtte veel en goede jonge religieuzen in de abdij te aanvaarden. Hij vatte o.m. het plan op te allen tijd in de abdij enkele opgroeiende jongens op te nemen, vijf of zes of méér, om eronder te gepaste tijd

novicen te kiezen. Ze zouden onder de leiding staan van een religieus, welke hun elken dag gedurende minstens twee uur onderricht zou geven. Of dit plan praktisch uitgevoerd werd, zouden we inmiddels niet kunnen zeggen. Wat de novicen betreft, Heyns hield zelf een oogje over hun handel en wandel. Elken dag moesten een paar novicen naar het prelaathuis komen om er aan de tafel een voorlezing te houden; en onmiddellijk daarna onder stilzwijgen naar het konvent terugkeeren. Wat ze hadden gelezen moesten ze nadien in hun moedertaal herschrijven, uit het hoofd; de volgende week, moesten ze ditzelfde in de latijnsche taal schrijven. Verder moesten ze voortdurend latijn spreken. En, wat tenslotte de geprofeste jonge religieuzen betreft, Heyns wou dat ze om de beurt in den refter een sermoeen-toespraak hielden, éénmaal in de week, in plaats van de gewone lezing ¹²⁾.

Heyns had aldus in enkele jaren talrijke, naar zijn geest gedrilde jonge religieuzen aangenomen; en, al mocht men zich met reden afvragen wat enkele onder de anderen, de « ouderen », van dit alles dachten, met nog méér reden mocht men van prelaat Heyns dezen hoogen lof schrijven : « loco ebrietatis et dissolutionis iam regnat sobrietas, pietas et sacrarum literarum studium » ¹³⁾.

Maar... wat het economisch bestuur der abdij betreft, Heyns was lang niet dezelfde flinke baas als prelaat Volders. Enne, dat had in de zestiende eeuw méér dan ooit zijn belang. Vooral tegenover de meer bejaarde religieuzen, pastoors van uit-elkaar-loopende parochiën en beheerders van een klein tijdelijk domein, was dit een punt van hoog belang. Zij allen waren opgevoed in een stille atmosfeer van verdraagzaamheid : men nam het niet te eng met het votum paupertatis, men meende niet dat studie alles is, maar men groeide op tot een treffelijk man en een treffelijk pastoor. En niet zonder schouderophalen zagen nu de meer gevorderden onder hen een jong prelaat, die zijn pastorij weleer was ontvlucht om nog wat te gaan bijstudeeren, zijn beste krachten verspillen aan een levensordening die niemand ooit had gekend. Met een goeilijken trots zagen ze hem aan de gang de verschillende officies in de abdij toe te vertrouwen aan piepjonge, volstrekt onervaren kereltjes. Men wist, uit den mond van enkele jongere pastoors, hoe Heyns gaandeweg het konvent

(12) Zie mijn artikel *Le Chapitre National Néerlandais de 1572* verschenen in *Analecta Praem.*, jg. VI, 1930, bladz. 74-101. Al de overige heb ik gehaald uit een paar notas van Heyns zelf. Archief Averboden, Sectie I, reg. 208, f. 29 en 30 ro.

(13) Aldus die Voecht, *l. c.*, reg. 415, f. 81 r°.

« zuiverde » van alle elementen, die hij niet had aanvaard en had gevormd. Alles goed en wel, zoolang hij de pastoors maar verder met rust liet. Doch, dat hij het bezit der abdij, precies na die zorgvuldige administratie van Volders, dorst te verwaarloozen...

Men kent het deuntje.

Evenwel, alle overdrijving dan nog van kant gelaten, Heyns was een slecht administrator. Men ziet het trouwens aan zijn boeken : hij krabbelt gewoon een paar regeltjes achteraan de flinke boekhouding van Volders. Heyns gaf blijkbaar niet veel om die lamme administratie.

Men vertelde het reeds van pastorie tot pastorie vanaf het begin. Toen Heyns al zijn onkosten van prelaatsbenoeming had betaald, bleven nog ruim 4100 gld. over in kas. Aldra had de prelaat hiervan 1900 gld. gegeven aan zijn broer om een pachthoeve te koopen te Lummen, 800 gld. aan zijn tante en 1100 aan zijn oom ¹⁴⁾. Even na zijn prelaatsbenoeming, vond Heyns, in een bergplaats nabij het orgel, een kolossale som die op tachtigduizend gld. werd geraamd. « Phi, gelt ! » zei hij toen het gevonden werd; enne... niet zooveel jaren nadien zocht men tevergeefs naar eenig stevig deel van dit overgrootte kapitaal ¹⁵⁾. Sommigen onder de naarstige voortvertellers van dit niet prettige verhaal wisten wel niet, of zegden niet dat Heyns een groot deel van het gevonden geld had uitgeleend, al was het op ongelukkige manier. Men wist alleen dat het verloren was, en vertelde het met leedvermaak. Overigens, Heyns zelf gaf verder stof tot nijdig gebazel, toen hij in 1574 te Keulen zilverwerk der abdij voor circa 3600 gld. verkocht ¹⁶⁾. Laat dan verder zijn dat Heyns flinke zorg droeg voor de gebouwen in de abdij. Voor zijn eigen, « ervaren » religieuzen was hij iemand die zijn zaken slecht administreerde. En langs dezen kant vond alwie Heyns om zijn gansche werking treffen wou, een zeer gemakkelijk kwetsbaren kant.

Doch het is niet mogelijk de prelatuur van Heyns in haar echte gestalte voor te stellen indien men de algemeene landspolitiek in die jaren er buiten laat. De prelaatsverkiezing van '74 is overigens in menigerlei opzicht afhankelijk geweest van de politieke gebeurtenissen der laatste jaren.

Men kent, circa 1565, den algemeenen toestand in de Nederlanden. Groote verbeterden ontevredenheid. Granvelle buiten het land gezet.

(14) Opgeteekend door die Voecht, *l. c.*, reg. 136, f. 286 r°.

(15) Opgeteekend door denzelfde : reg. 415, f. 81 v°.

(16) Opgeteekend *ibid.*, f. 82 ro.

Oranje wordt de leider der grooten. Margaretha van Parma, de landvoogdes, beproeft te regeeren met een Raad van State die haar wil overheerschen. Het protestantisme grijpt met reuzenarmen om zich heen. De geestelijkheid is gehaat of misprezen. De lagere adel, rommelzoo van verarmde avonturiers en dweepende protestanten, die niets heeft te verliezen en alles hoopt te winnen, jaagt zoo mogelijk alles overhoop. Het is een onrustige, vurige, trepidante tijd. Stilaan worden klaar afgeteekend de beide strekkingen, die over den ganschen tijd der volgende jaren-van-opstand het volk zullen verdeelen : de menschen, die hun verlangens door middel van rekesten en redevoeringen willen vervuld zien; tegenover hen, de mannen die hun eischen met knuppel en rapier willen veroveren.

Te Averbode, in de sereene rust, bleef men vanzelf buiten dit eerste gewoel. Prelaat Heyns, als lid van de Staten van Brabant, schaarde zich verstandig bij de verdedigers van het eerste standpunt, en was overigens in deze een, als steeds, beslist verdediger van zijn opvattingen ¹⁷⁾.

Maar, wegens gansch bijzondere omstandigheden zou Leefdael zich niet buiten het gewoel kunnen houden.

Een van zijn menigvuldige broers, Christoffel, was vanaf het begin partijganger van de radikale gedachten geweest. Hij was gehuwd met Marie van Schoonhoven, een dochter uit het bekend antwerpsch geslacht; en in zijn privaat leven was hij gewoon protestant. Indien we Strada mogen gelooven, was hij edelman uit het gevolg van den graaf van Egmont. Wat hiervan ook weze, hij was beslist kameraad van Brederode, Hames en andere tot-het-uiteerste besliste kerels; en hij behoorde tot de allereerste onderteekenaars van het Eedverbond der Edelen. Wat behoeft hij nog méér om definitief als extremist bekend te wezen? In Februari 1566 schrijft Hames over hem in een brief aan graaf Lodewijk van Nassau. En, indien het u interesseert te hooren in welken toon deze leermeester van Christoffel Leefdael pleegde te schrijven en te spreken, hoor even hoe hij oordeelt over de lui, die alles met woorden en rekesten hoopten te bekomen. « Je ne voy point qu'il puisse sortir aucun fruit de toutz leurs ecritz, car il sera touiours a recommencer : la maladie et la corruption de nostre corps public est plus grande que l'on la puisse guérir avec ces doux buuvages et syrops, il y fault adhiber une plus forte purgation ou cautère... On ne veult estre guéri. La grosse verolle, tant plus on la flatte, tant plus elle

(17) E. VALVEKENS, *De Zuid-Nederlandsche Abdijen*, blz. 13.

s'aigrit et augmente tousiours jusques à mettre son homme au lureau. Nostre verolle est la corruption de la foy, de la justice, de la monnoye, debtes infinies, abbaissement, voire presque une extermination de la noblesse; offices et bénéfices es mains de toutes personnes indignes. Alles guérir cela avec parolles » ¹⁸⁾.

Men ziet het : jonker Christoffel had een leermeester die wist wat hij wou. En het moet dan niet verwonderen indien hij liefst naar radikale oplossingen greep.

En de pastoor van Oostham ? Hij onderhield drukke betrekkingen met de nobele heeren van zijn talrijke familie. Wie weet hoe vaak de stemmige huiskamer van zijn pastorie extremistische gedachten heeft hooren verdedigen, en heeft weerklonken van de ruwe samenspraken van tot-alles-vaardige edellieden.

Het kon natuurlijk niet anders of men vernam te Averbode dat Leefdael een broer had bij de partij van Brederode en een broer die protestantsch leefde ¹⁹⁾. Doch men was niet zoo kleingeestig. Leefdael zelf er voor verantwoordelijk te stellen; en men wist, vn. in die jaren, dat « dickwils bruers van verscheyden leven ende conditien zyn » ²⁰⁾, evenals « Jacop ende Esau waren ghebrueders ende van seer verscheyden sinnen » ²¹⁾.

Doch ondertusschen stonden de gebeurtenissen niet stil. De radikalen zouden weldra met de daad kunnen toonen of het met hun opinie ernst was.

Alva, de norsche landvoogd, was in het land aangekomen. Hij wou en zou regeeren met stalen hand. Talrijke edelen gingen op de vlucht, naar het buitenland : daar, onder de leiding van Willem van Oranje werd een legertje samengebracht, werden bondgenootschappen gesloten tegen den gehaten goeverneur. Ondertusschen, tot iedereens groot ongenoegen, sloeg hij zijn ontzettendsten slag door de aanhouding van Egmont en Hoorn.

De beroerende dingen van deze onrustige maanden hadden, hoe kon het anders, ook hun weerklink in de eenzaamheid der bosschen van Averbode. Prelaat Heyns, te midden de weinige aantekeningen van zijn administratie, kon niet aan den lust weerstaan even de politiek in zijn « Cartarius Abbatis » te mengen. En, met 'n zeker

(18) Uitg. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives de la maison d'Orange-Nassau*, II, blz. 37. Leiden, 1835. Over Chr. Leefdael, *ibid.*, blz. 35; verder uit V, blz. 283 is klaar dat hij in 1575 bij Willem van Oranje te Dordrecht heeft verbleven. Zie verder F. H. M. OUWERLING, *art. c.*, blz. 7.

(19) In 1574 spreken niet minder dan 5 religieuzen over het geval : *l. c.*, blz. 17, 23, 27, 39, 44.

(20) Aldus Willem van Oosterwijk : *ibid.*, blz. 23.

(21) Aldus N. van Coersel : *ibid.*, blz. 44.

genoegen, noteert hij in extenso de lijst der edelen die tegen Alva in 1568 een coalitie hadden gevormd ²²⁾. Ook de brusselsche terechtstellingen van 1-5 Juni vinden er hun weerklank ²³⁾. En, toen de landvoogd, tot groote ontsteltenis van alle de zeventien provincies, Egmont en Hoorn deed onthoofden, werden beiden in het Cartarius Abbatis ten eeuwigen datum vermeld als volgt : « Den vyfften dach a^o ut supra opte Groote Merct voer den stadthuys syn noch onthalt geweest die edele ende hochgeboren Heer myn Heer van Egmont, die edele Heer myn Heer van Hoerne; ende hen hoofden aldaer op staecten in een yseren pin gestelt ende op elcke syde twee bernende flambeeuwen; ende sy stonden daer van elf uren voer noen tot vier uren nae noen; ende van daer woirdde elck hooft nae syn lichaem gedragen. Die edele heer myn heer Egmont is begraven in Sinte Cleeren clooster. Ende die heer van Horn in Sinter Goelen kerck int heylich Sacraments choor. Bidt voer die sielen » ²⁴⁾.

Aan het hoofd van zijn « leger » was Willem van Oranje inmiddels den nacht van 7 Oktober 1568 te Stockheim over de Maas getrokken; en Alva was hem met zijn beproefde tercio's tegemoetgegaan. Christoffel Leefdael diende in het regiment van den paltsgraaf ²⁵⁾. De beide tegenstrevers hadden hun optocht aangemeld als een strijd voor het ware geloof. Vooralsnu zou echter niet door leuzen, maar door het zwaard de strijd moeten beslist worden.

De troepen van Oranje, die vanaf het begin erg tuchteloos bleken, dorpen plunderden en kloosters verwoestten, kwamen met elken dag verder in hedendaagsch Limburg vooruit, langs Sint-Truiden, Dietsch-Heur, Hautem. Alva volgde hen op den hiel, aanvaardde even een gevecht (bij Linsmeau, 20 Oktober) waarbij twee duizend rebellen sneuvelden, en trok dan terug naar de abdij van Park. Oranje trok verder; kon zijn troepen niet verhinderen de abdij van Heilissen te verwoesten; verwoestte verder een deel der abdij van Bonne-Espérance-bij-Binche; moest nog verschillende gevechtjes aanvaarden, die alle ongelukkig uitvielen; en verdween tenslotte met zijn verwoest, verbitterd, plunderend leger 15 November over de fransche grens.

Men ziet : de weg van het rebelsch leger was niet langs de abdij van Averbode noch het dorp Oostham geloopt ²⁶⁾. Men vindt van

(22) *L. c.*, reg. f. 33 v°.

(23) *Ibid.*, f. 29 v°.

(24) *Ibid.*, f. 29 v°.

(25) Aldus vijf getuigenissen uit 1574 : *l. c.*, blz. 17, 23, 27, 39, 44.

(26) Zie het artikel en de interessante kaart van H. HETTEMA, *De Route van*

dezen veldtocht dan ook geen bepaalde herinnering op een van beide plaatsen. Wel vindt men, te Averbode, tal van notities over opeischingen van en schade door spaansche troepen, over ordonnaties van Alva, alsmede over aankoop van wapenen ter verdediging in de abdij zelve. Al deze last en de verscheidene schade had evenwel weinig beteekenis in vergelijking met den last en de schade bij den tweeden legertocht van Oranje in 1572. Ook Leefdael zou dezen veldtocht blijven onthouden zijn gansche leven lang.

Deze nieuwe veldtocht van den Prins was wel beter georganiseerd dan de vorige. De Nederlanden waren hem ook méér genegen dan in '68 : zoopas had Alva's belasting van den tienden penning groote verbittering gewekt. Onverwacht kwam het nieuws verrassen van de stoutmoedige rebelsche onderneming tegen den Briel. De stalen Alva bleek dan toch niet onoverwinnelijk ! En, alwie voelde met de ondernemende opstandelingen, alle verbitterden, alle nederlandsch-voelenden voelden den moed en de hoop groeien bij het zoojuist verspreidde lied: « Ras, seventien provincen. Stelt u nu op den voet. Trect de coemste des Princen vriendelyck te gemoet. Stelt u met syn banieren elck als een trouwe man. Doet helpen delogieren Alva den tyran ! »

Op 7 Juli 1572 trok Oranje te Duisburg met 24.000 man over den Rijn. Op 23 Juli veroverde hij Roermond, waar hij circa een maand bleef legeren. Niet zonder beroering werd onmiddellijk over het gansche land verteld dat deze verovering, al was het dan tot Oranje's ergernis, weder niet zonder moord en plundering, vooral van priesters en monniken, was geschied. Men moest zich dus maar alweer aan het ergste verwachten. Voor het dreigend gevaar, besloot prelaat Heyns de zekerste alternative te kiezen. Hij schonk aan de novicen de toelating terug naar hun familie te keeren; en ging met het gansche konvent te Leuven in het refugium wonen ²⁷⁾. Een of ander achterblijvend religieus droeg, evenals men te Tongerlo deed, wereldlijke kleedij ²⁸⁾.

Op 27 Augustus trok Oranje met zijn leger verder, en viel Brabant binnen. Tienen en Diest openden dadelijk hun poorten. Mechelen, Dendermonde en Oudenaarde werden beurtelings veroverd

Prins Willem in 1568 uitg. *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, reeks VI, dl. III, 1925, blz. 36. Verder R. VAN ROOSBROECK, *Enkele Brieven van Alva betreffend Oranje's Inval in Brabant (Najaar 1568)* uitg. *Bijdragen tot de Geschiedenis*, Reeks II, dl. VI, 1926, blz. 341-360. Uit de kaart van Hetteema blijkt dat het leger niet nader kwam tot Oostham dan de lijn Borgloon-Sint-Truiden.

(27) Nota in *Gremium*, l.c., f. 135 v°.

(28) *Correspondance du card. Granvelle*, IV, blz. 398.

²⁹⁾ Dan ging het over Nijvel naar Binche — tot groot onheil der abdij van Bonne-Espérance — en Bergen. Verslagen voor Bergen, trok de Prins op 18 September naar Mechelen; 24 September naar Geel; en van daar over Postel en Stamproy terug naar de Maas.

Gedurende de weken der rebelsche bezetting van Diest had de abdij van Averbode het zeer erg te verduren. Niet minder dan negen maal werd een plundertocht naar de abdij gehouden : het houtwerk en de sloten werden aan stukken geslagen; de hoeve voor de abdij werd in brand gestoken; de kerkmeubelen alsmede de huisraad en de cellen der religieuzen leden groote schade, terwijl alle voorraad van graan werd medegenomen ³⁰⁾.

Te Oostham zag men alle deze weken eveneens het onvermijdelijk heen-en-weerlooopen van rebelsche soldaten en vributers. En, zooals het overal toeging, het bezit en de staldieren van de arme luidjes moesten het ontgelden. Te en rond Oostham was aldus veel vee door militairen buitgemaakt. Op aanvraag van zijn parochianen, en verder sterk door de symphatie die de naam Leefdael in het rebelsch kamp had gewonnen, ging de pastoor naar het rebelsche hoofdkwartier toe, en verkreeg teruggave van het gestolen hoornvee ³¹⁾.

Leefdael's reis had evenwel nog een ander doel. Een katholiek schepene van Antwerpen, Martinus van Ranst ³²⁾, een van Leefdael's aanverwanten ³³⁾, was rond Antwerpen door rebellen gevangen genomen en medegevoerd naar Geertruydenberg. Op dringend verzoek van dezès echtgenoot, en steeds steunend op de goede faam van zijn familie, deed Leefdael de noodige voetstappen om de verlangde bevrijding van den gevangene te bekomen; en, voorzien van een paspoort met Oranje's eigen handteekening,

(29) Te Mechelen had het refugium van Averbode veel te lijden. Zie *Inventaris vanden huyse tot Mechelen van alles het ghene dat heer Jan Martini priester ende conchierge aldaer gevonden heeft nae de pillagie gesciet den ij, iij ende iiij Octobris* 1572. *L. c.*, reg. 16, f. 173.

(30) Brief van Heyns, 22 November 1572 : *L. c.*, reg. 16, f. 143 v°; brief van konvent, 1574 : *ibid.*, f. 185 v°.

(31) Deze reis van Leefdael, om vee te verlossen, wordt getuigd door niet minder dan negen religieuzen in 1574. Zie *L. c.*, blz. 17, 20, 22, 33, 35, 39, 42, 44. Meest allen zeggen dat de reis naar Roermond ging. Eén, blz. 20, noemt Geel in plaats van Roermond. Belangrijk vooral is het getuigenis op blz. 33 : het komt van iemand die de lezing van Leefdael zelven mededeelt.

(32) Martinus van Ranst staat in 1571 als schepen van Antwerpen bij D. PAPE-BROCH, *Annales Antverpienses*, II, blz. 201. Antwerpen, 1846 en in 1576 bij T. Hh. DE RAADT, *Sceaux amoriés des Pays-Bas*, III, blz. 194. Brussel, 1900.

(33) Leefdael's eigen grootmoeder was een van Ranst.

gelukte hij erin den gevangen schepene terug in vrijheid te brengen ³⁴).

In zijn eerste opwelling van dienstvaardigheid zal Leefdael wel niet klaar hebben vooruitgezien hoe gevaarlijke daad hij stelde met deze reis naar Oranje aan te durven. Hij wist alvast nog niet dat Alva, woedend, de strengste strafmaatregelen zou nemen tegen alwie ook maar om beters wil met den Prins had gesymphatiseerd. Hij, Leefdael, wàs dus naar den Prins gegaan, naar den rebel, den Calvinist. Hij hād van den Prins een paspoort; hād zijn bescherming ingeroepen. De reden van zijn reis kwam minder te pas : die reis was voortaan een onherroepelijk feit. De verdenking zou verder haar weg wel maken. Hij had een broer bij den Prins. Een Protestant. Hij ging naar dien Prins, den Protestant. Dus heūlde hij met de ketterij. Wieweet of hij zelf geen ketter was...

Leefdael beseftte zelf aldra dat zijn reis bij sommigen kon argwaan wekken. Ook wel bij zijn confraters, die uit hun ballingsoord Leuven naar hun geplunderde abdij terugkeerden; en zonder verwijl vernamen dat een van hen met de plundersaars van hun abdij had « geheuld ». Hij gaf dan zelf rechts en links den noodigen uitleg en verzocht zijn reis niet verkeerd uit te leggen ³⁵). Eene of andere kwade tong deed hij verder haar laster terugnemen ³⁶); en weldra was er wel niet één meer onder zijn medebroeders die nog onheusche vermoedens betreffend die veelbesproken reis koesterde ³⁷). Maar... de laster is moeilijk te achterhalen. En na niet zoo langen tijd werd in officieele kringen gefluisterd dat Leefdael beslist anti-katholiek voelde ³⁸). En, hoe men er ook tegenover

(34) Over deze reis naar « den Prinche » weten in '74 haast alle religieuzen van Averbode wat te vertellen. Meest allen weten dat Leefdael ging om « een van syn neven » te verlossen. Zie tal van getuigenissen *l.c.*, blz. 15, 17, 19, 22, 24, 34, 37, 39, 42, 43, 44. Eén, blz. 33, heeft bij Leefdael het paspoort van Oranje gezien; doch Leefdael had hem verzekerd « dat hy te voren ende na des princhen hand » niet heeft gezien. Dichstbij het eigen testimonium van Leefdael staat men wel in een brief van Requesens aan den koning, 29 Nov. 1574. Requesens had Leefdael over zijn reis blijkbaar ondervraagd, en schrijft : « ... a este vers le prince d'Oranges. Il le confesse, mais dict que ce a este a tres grande priere et instance de la femme d'un Martin van Ranst eschevin de la ville d'Anvers, sa parente, lequel quelques temps auparavant allant d'icelle ville vers Bois le Ducq avoit este surprins et mené prisonnier a St. Geertrudenberghe, homme fort catholique, pour procurer sa delivrance, comme il a fait ». Alg. Rijksarchief Brussel, Papiers d'Etat et de l'Audience, reg. 172, f. 118 r°. Medegedeeld door mijn confrater Dr. Pl. Lefèvre; waarvoor besten dank.

(35) Verkiezing 1574 : *l.c.*, blz. 42.

(36) *Ibid.* blz. 15.

(37) Acht testimonia *ibid.*, blz. 15, 17, 19, 20, 34, 42, 43, 44.

(38) Brief van Requesens aan den koning, dd. 27 Jan. 1576. *l.c.*, reg. 172, f. 209 v°. Medegedeeld door mijn confrater Dr. Pl. Lefèvre; waarvoor dank. Zie *ibid.* een brief van denzelfden dd. 29 Nov. 1574 (f. 118 r°) en waarin Leefdael antwoordt geen angst te hebben voor een grondig onderzoek over dit punt.

zette het herhaald getuigenis van zijn confraters dat hij een goed katholiek-voelend pastoor was ³⁹⁾, als dusdanig geroemd door zijn parochianen ⁴⁰⁾ en zijn landeken ⁴¹⁾; iemand die in zijn parochie laatst een Duitsch predikant had verhinderd voor duitsche krijgsknechten te prediken ⁴²⁾; die uit oprecht gemoed de « heresie » verafschuwde ⁴³⁾ en, ofschoon intellektueel, geen boeken van Luther noch Melancthon bij de hand had ⁴⁴⁾; — hoe men ook dit herhaald getuigenis stelde tegenover een verdenking-zonder-grond, Leefdael was en bleef verdacht. Hij zou ervan jarenlang de gevolgen ondervinden.

Na de nederlaag van Oranje, was Heyns met zijn konvent te Averbode teruggekeerd. Méér nog dan tevoren was thans de nood aan geld dringend ⁴⁵⁾: het was wel onder dwang van de omstandigheden dat de prelaat zilverwerk verkocht. Ondertusschen, hij ging voort met de jongeren te drillen naar zijn geest; en, nu hij stilaan beschikte over door hem gevormde jonge priesters, begon hij hun — het leek een plan te zijn — de voornaamste officies in de abdij toe te vertrouwen. De anderen werden van kant gezet op een of andere pastorijs.

Het zou nu wel onredelijk wezen het verzet van die « anderen » te hoog aan te slaan. Doch, wie den geest kent in een kloosterorde, weet dat oude gebruiken sterk ingeworteld zijn en dat ontevredenheid niet dra ontwapent.

Leefdael inmiddels, in weerwil van alle verdachtmaking, bleef een man van aanzien temidden de leden der abdij. Stilaan werd hij iemand met gevorderden ouderdom, iemand die lange jaren de oude gebruiken van het konvent had gekend en meegeleefd — circa 1574 werd hij een der drie oudste religieuzen —; en zijn familie, zijn relaties, zijn verstandelijke ontwikkeling zal wel niet vreemd zijn gebleven aan de haast algemeene waardeering. Vrij dikwijls kwam hij in het konvent: hij vermaande dan de jonge religieuzen tot gehoorzaamheid ⁴⁶⁾, tot studie ⁴⁷⁾ en sprak hen

(39) Vijf getuigenissen in de verkiezing van '74 : *l. c.*, blz. 39, 44 (twee belangrijke getuigen), 19, 20, 21.

(40) Negen getuigenissen, *ibid.*, blz. 19, 21, 30, 35, 37, 43, 44, 45, 47.

(41) *Ibid.*, blz. 15, 37, 45.

(42) *Ibid.*, blz. 20.

(43) Dertien getuigenissen : *ibid.*, blz. 20, 21, 23, 26, 29, 31, 33, 35, 37, 38, 39, 42, 44.

(44) *Ibid.* blz., 17, 21.

(45) Zie zijn hoogergenoemde brief van 22 November 1572 : *l. c.*, reg. 16, f. 143 r°.

(46) Acht getuigen in 1574 : *l. c.*, blz. 21, 30, 31, 35, 43, 44, 46, 47. Te noteeren dat het religieuzen betreft en uit Volders' en uit Heyns' tijd.

(47) Zes getuigen : blz. 30, 31, 35, 43, 46. Vooral het getuigenis van Pieter Camp,

broederlijk toe. Men wist verder dat hij lang geen dronkaard was ⁴⁸⁾, spaarzaam en ongerept voor het celibaat ⁵⁰⁾; men vertelde dat hijzelf steeds flink had gehoorzaamd ⁵¹⁾. En het zal bij Leefdael wel geen berekening geweest zijn als hij de jonge pastoors, na hun vertrek uit de abdij, finantieel steunde bij het inrichten van hun huis ⁵²⁾. Of deden de jonge beneficiati het met opzet : geld te gaan halen bij Leefdael nadat ze door den prelaat, die geen geld kende, zonder finanties waren doorgestuurd ?

Want tusschen prelaat Heyns en Leefdael ging het blijkbaar niet te best. Had deze laatste laten hooren dat hij Heyns' veranderingen niet goedkeurde ? Of was het nog de oude competitie voor de prelaatsbenoeming in '65 ? Of was het alleenmaar ontstentenis van sympathie, gevoel dat komt en gaat en aan geen redelijk bevel gehoorzaamt ? Het ging in elk geval niet al te best. En toen na 1572 bisschop Metsius van den Bosch — men kent hem en zijn gedragingen bv. als « abt van Tongerlo » : een man die alles was bij genade van den koning, en die koningsgezind en katholiek als volstreckte synoniemen beschouwde —; toen dus Metsius, die natuurlijk allerhande had vernomen over Leefdael en zijn reis naar Oranje, eens aan Heyns zei Leefdael terug naar de abdij te roepen, antwoordde de prelaat dat hij zulks niet zou doen « pour la raison que revenant dans son monastere il detourneroit tous les religieux de son obeissance et subjection » ⁵³⁾.

Metterdaad, Heyns hield er niet van « oudere » religieuzen in het konvent te moeten houden. Eén oudere, Arnold van Breen, mislukt pastoor van Basheers, dien hij naar het convent had moeten terughalen, stuurde hij al gauw naar Leuven om nog wat te studeeren ⁵⁴⁾.

Het convent was nu zooveel als homogeen samengesteld uit religieuzen van zijn vorming. Het was maar best alle andere er buiten te laten.

Het was te Averbode zoowat gewoonte geworden dat de abten

deken van Venlo, die de boeken citeert welke Leefdael hem had aanbevolen : blz. 24.
(48) Vier getuigen : blz. 15, 17, 21, 27. Leefdael zette de jongeren aan « tot schouwinghe van den dranck ». Blz. 46.

(49) Vijf getuigen : blz. 20, 22, 38, 39, 41.

(50) Vijf getuigen : blz. 15, 17, 21, 22, 37.

(51) Getuigenis van den cantor : blz. 43.

(52) Getuigenis van den sakrist : blz. 41.

(53) Aldus in een brief naar Requesens, bewaard in Alg. Rijksarchief Brussel, Pap. d'Etat et de l'Aud., nr. 1254. Medegedeeld door Dr. Pl. Lefèvre; waarvoor dank. — Men kan zich terecht afvragen hoe men het getuigenis van Metsius moet overeenbrengen met de acht getuigenissen onder nota 46.

(54) *Gremium*, l. c., f. 123 r°.

een of ander religieus als hun opvolger voorstelden ⁵⁵⁾. Met de nieuwe zestiende-eeuwsche regeling, nu de verkiezing van een abt gebeurde na voorstel van den koning, nu zooveel talrijker en gemakkelijker middelen voorhanden waren om een bepaalde kandidatuur te doen gelukken, werd deze gewoonte dan ook goed nageleefd. En Heyns had, zooals alle abten, zijn voorkeur.

Waarom Heyns nu precies den hier reeds voorgestelden Hemmellers tot opvolger wilde, moge voorloopig in 't midden gelaten worden. Misschien enkel om 'n zekere sympathie, gevoel dat komt en gaat en aan geen enkel redelijk bevel gehoorzaamt? Of hadden beiden in het konvent te Averbode samengewerkt? We hebben hooger laten opmerken dat Hemmellers Heyns onmiddellijk als sarkrist opvolgde. Of was er wat gebeurd bij de prelaatsverkiezing van 1565? Om 't even: Hemmellers was Heyns' kandidaat, en deze zou het met den noodigen nadruk te kennen geven.

Toen Heyns prelaat werd was Hemmellers, we zegden het reeds, pastoor te Rummen. Pas een drietal jaren later, op een eenvoudige aanmerking van Hemmellers dat hij te Rummen te dicht bij zijn geboorteplaats Halen was ⁵⁶⁾, verplaatste de prelaat hem naar de aangeziene plaats Wesemaal, en begon met er zijn competentia gewoon tot vijftig gld. te vermeerderen ⁵⁷⁾. Hij maakte er verder geen geheim van: door Hemmellers te Wesemaal te plaatsen, wilde hij hem de gelegenheid geven de beide aldaar aanwezige kapelaans tot flinke aanstaande pastoors te drillen ⁵⁸⁾. Toen Hemmellers eens ernstig ziek was geworden, aarzelde Heyns niet hem in de kapittelzaal gansch bijzonder in het gebed der religieuzen aan te bevelen; en hij voegde erbij « dat tgoitshuys bij de doot van br. Cornelis (Hemmellers) seer vele soude verliesen » ⁵⁹⁾. Een der religieuzen, met Heyns op weg naar Leuven en passeerend nabij Wesemaal, had van den prelaat een dringende aanbeveling van Hemmellers in ontvangst moeten nemen ⁶⁰⁾. Met één woord: aan verschillenden, aan den prior, aan den professor e. a. zei Heyns ronduit dat hij tot opvolger Hemmellers verlangde ⁶¹⁾.

Heyns was weliswaar nog betrekkelijk jong toen alle deze zaken gebeurden. Had hij voorgevoeld niet lang meer te zullen leven?

(55) Zie de interessante berichten van die Voecht, *l. c.*, reg. 415, f. 42 r°.

(56) Getuigenis uit 1574: *l. c.*, bl. 17.

(57) *Ibid.* bl. 24. Verder nota van Heyns zelf: *l. c.*, reg. 16, f. 114 r°.

(58) *Ibid.*, bl. 18.

(59) *Ibid.*, bl. 40.

(60) *Ibid.*, bl. 43.

(61) *Ibid.*, bl. 13, 15, 20, 36, 40.

Hij overleed nogal vlug, aan de gevolgen van de « pest », te Leuven, op 24 September 1574.

In de geschiedenis staat hij, terecht, vermeld als een der flinkste prelaten van Averbode in den modernen tijd.

3. De Prelaatverkiezing van 1574.

Slechts enkele maanden voor zijn dood, op 23 Juni 1574, had Heyns een serie benoemingen gedaan die het dagelijksch bestuur der abdij gansch in de handen van jonge menschen schonken. Tot prior had hij aangesteld Arnold van der Heyden, een jongeman van 33 jaar; tot supprior Jan Laureys, oud 26 jaar, en die sinds pas tien dagen zijn Eerste Mis had opgedragen. Het is klaar dat bij deze beide « homines novi » geen kandidaat te zoeken was. Men wist het overigens : Heyns wilde Hemmelers.

Tot commissarissen der regeering bij de informatie waren aangesteld prelaat Greve van Sint-Michiels van Antwerpen en raadsheer Hovelmans ¹⁾. De informatie zou 9 Oktober beginnen.

Reeds voor hun aankomst in de abdij te Averbode, waren de beide commissarissen tegen Leefdael gewaarschuwd. Door wie ? We weten het niet. De fameuze « reis naar Oranje » werd met hernieuwde actualiteit heropgedischt. Voor hun aankomst, zeiden we, wisten de commissarissen alles over deze reis; ze wisten dat Leefdael waarschijnlijk wel boeken van Luther en Melanchton had; dat hij medeplichtig was aan die oude apostasie van Cremers, enz. ! De laatste dagen voor de verkiezing werd over dit alles nog even heen-en-weer gepraat : iemand, die toevallig nog niets afwist over de « reis naar Oranje », werd op staanden voet met alle gewenschte nauwkeurigheid ingelicht ²⁾.

De informatie begon dan 9 Oktober 1574. Twee-en-veertig religieuzen kwamen stemmen. Tegen het geldend gebruik in onderhoorde Greve niet de novicen : aldus werden vijf jongeren, o.w. de interessante kerels Mathias Valentyns en Jan van Wiekevorst, uit de informatie weggehouden.

We hebben reeds elders over deze informatie een en ander geschreven ³⁾ en moeten dit niet nutteloos hier herhalen. De uitslag der informatie was :

(1) Akten *l. c.*, bl. 13 vlgg.

(2) Breesips, pastoor van Basheers. *l. c.*, bl. 31.

(3) *De Zuid-Nederlandsche Abdijen*, bl. 55.

Leefdael	14	eerste, 6	tweede en 6	derde stemmen;
Hemmelers	18	5	8	
Godefridi	8	13	5.	

Laten we echter hier even uiteenzetten waarom we vroeger ⁴⁾ schreven dat de stemmers in twee groepen waren verdeeld, die zonder verwijl mogen genoemd worden de groep van het oude — hun kandidaat was Leefdael — en van het nieuwe geslacht. Van dit laatste was Hemmelers kandidaat.

De benaming « nieuw geslacht » behoeft wel niet meer een omstandigen uitleg. Bedoeld wordt gewoon het geslacht der religieuzen opgegroeid onder het regiem, dat in hoofdzaak de dekreten van het Concilie van Trente wilde opleggen en, praktisch, in onze abdijen met het Nationaal Kapittel van 1572 wordt vereenzelvigd.

Te Averbode mag men verder zeggen: nieuw geslacht is de groep religieuzen gevormd onder en door prelaat Heyns.

Vooraf moet echter worden opgemerkt, dat een verdeeling in twee groepen niet al te simplistisch mag worden opgevat. Bij een prelaatsverkiezing komen zooveel elementen te pas, ook elementen van persoonlijke gesteltenis, van sympathie, van gevoel, dat in een disciplinaire kwestie als het aanvaarden van het Concilie van Trente niet het ééinig en uitsluitend criterium voor verdeeling in twee groepen mag worden gezocht. Men verwachtte dan ook niet dat de verdeeling in twee groepen zoo volstrekt en afgeteekend zal wezen dat alle religieuzen van na Heyns' prelaatsverkiezing eenparig voor Hemmelers zullen stemmen; en alle de andere voor Leefdael. Doch, wie de uitslagen der verkiezing toetst aan den toestand zooals deze te Averbode metterdaad was, zal onverwijld verklaren: de beide groepen zijn duidelijk te onderscheiden.

Laten we even de kiezers in twee kolommen rangschikken: de rangschikking alleen zal reeds veelbeduidend wezen ⁵⁾.

LIJST DER KIEZERS.

Voor Leefdael.

Voor Hemmelers.

1. 1523. Andreas Goessens.
2. 1530. Taddeus van Diest.

(4) *Ibid.*

(5) We rangschikken de religieuzen volgens tijdsorde van aanvaarding te Averbode. De jaartallen voor de namen duiden het jaar aan van de aanvaarding. De namen, die cursief worden gegeven, zijn de namen van de kiezers die aan Leefdael noch Hemmelers hun eerste stem gaven; doch niettemin aan een of andere van beiden den voorrang schonken.

3. 1550. *Petrus van Hoich.*
4. 1551. Jan Godefridi.
5. 1556. *Frans Verdoyenbraken.*
6. 1556. Arnold van Breen.
7. 1556. Niklaas Peys.
8. 1556. Hubertus Verysfoort.
9. 1557. Willem Jans.
10. 1557. Andreas Baten.
11. 1559. Andreas Willekens.
12. 1559. *Jac. Beamonts.*
13. 1559. Mattheus Thys.
14. 1559. Adriaan de Mera.
15. 1560. *Hendrik Jans.*
16. 1560. *Diederik Breesips.*
17. 1560. Willem van Houtem.
18. 1560. Joris Bonroy.
19. 1561. Jan Leyten.
20. 1561. Rutger Helsen.
21. 1561. *Engelb. Beets.*
22. 1561. Herman Horst.
23. 1561. Jan van Cuyck.
24. 1563. Paulus Mensii.

Religieuzen gekleed onder Volders, onder Heyns geprofest.

25. 1565. *Hubertus Caroli.*
26. 1565. Jacobus Daems.

Religieuzen gekleed en geprofest onder Heyns.

27. 1566. Petrus Duyn.
28. 1566. Arnold vander Heyden.
29. 1568. Jan Laureys.
30. 1569. Jan Huveneers.
31. 1570. Petrus Jongen.
32. 1571. Jan Loycx.
33. 1571. Hendrik Velroe.
34. 1571. Jan Vriesen.
35. 1572. Andries Dunghen.
36. 1572. Ben. Romboits.
37. 1573. Jan Jans.
38. 1573. Jan Ridder.

Bij deze lijst hebben we weggelaten Leefdael en Hemmelers, alsmede de kiezers die noch voor Leefdael noch voor Hemmelers hun stem uitbrachten.

Men ziet : de eerste oogopslag is reeds veelbeteekenend. Doch pas bij een nader beschouwen van de lijsten ziet men haar volledige beteekenis.

Het moet niet verwonderen dat bij deze verkiezing ook enkele ouderen hun stem aan Hemmelers schonken. Hemmelers was in 1555 in de abdij binnengekomen, en telde dus verschillenden van zijn tijd onder de oudere kiezers. Doch de ouderen, welke Hemmelers vooropstellen gewoon omdat hij de beste kandidaat is, zijn zeer zeldzaam. Men vindt er ten hoogste drie : Verysfoort, die een jaar na Hemmelers in de abdij was binnengekomen; Godfridi, die met Hemmelers in de abdij had samengewerkt, als prior en sakrist; en Mensii, die nb. supprior was in de jaren der reformatie van Heyns, en aldus Heyns' rechterarm was geweest in de vorming van het jonge geslacht. Anderen schenken hun eerste votum aan Hemmelers omdat ze bij hem te Wesemaal kapelaan zijn geweest : aldus van Houtom, van Breen en van Cuyck. De anderen : Beamonts, Verdoyenbraken e. a. stellen hem voorop gewoon omdat hij Heyns' kandidaat is. Vooral bij de jongeren, vanaf prior van der Heyden, is dit zeer kenschetsend : men verkiest Hemmelers omdat Heyns hem heeft vooropgesteld. Slechts twee jongeren, Dungen en Jans, getuigen Hemmelers min of meer te kennen : ze hebben hem een paar keeren ontmoet terwijl ze op studie waren te Leuven.

Wat Leefdael betreft, àllen — van Diest, Hapaert, Thys, Goesens, Camp, Mera, Jans, Bonroy, Leyten, Horst, Baelen en Peys — stellen hem voorop omdat hij de beste kandidaat is. Weliswaar kiezen vier jongeren voor Leefdael; doch drie onder hen deden het om een persoonlijke reden. Romboits was door Leefdael in de abdij binnengebracht. Velroe, een edelman van Sint-Truiden, behoorde slechts door zijn ouderdom, en geenszins door zijn gezindheden, tot het jongere geslacht; en hij zou dit later te over bewijzen. Vriesen verkoos Leefdael omdat hij dezen sterk had hooren aanbevelen door den hem vermoedelijk verwanten pastoor van Quaetmechelen-bij-Oostham. Duyn, de oudste novice van prelaat Heyns, schonk zijn voorkeur aan Leefdael : hij was blijkbaar ontevreden omdat Heyns van der Heyden tegen alle evidentie in had vooruitgestooten tot aan de hooge functie van prior, terwijl hij

hem, Duyn, die denzelfden dag als van der Heyden het habijt had ontvangen, zonder eenige goede functie had gelaten.

Wil men over alle deze zaken nog klaarder aanduidingen hebben, men gelieve nog even na te gaan wie bv. aan Hemmelers zijn eerste stem geeft en Leefdael zelfs niet een derde stem waardig acht; en, vice versa, wie Leefdael als eersten kandidaat vooropstelt en Hemmelers doodzwijgt.

Bij de eerste categorie, die Leefdael volstrekt willen van kant laten, vindt men haast voltallig alle officieele helpers van Heyns en allen die dank aan Heyns zijn wat ze zijn : den prior, van der Heyden; den supprior, Laureys; den circator, sJongen; den cellier, Willekens; den prior uit de reformatiejaren, Beamonts; den supprior uit diezelfde jaren, Mensii; tenslotte, den prior die de reformatie begon, Baten, alsmede den prior, onmiddellijken voorganger van van der Heyden, Helsen.

Bij de andere categorie die Hemmelers van kant wil laten, vindt men o.a. de mannen, die zich zoowat als «slachtoffer» van de reformatie beschouwden, of rond het begin der reformatie de abdij voor een pastorij hadden verlaten: Beets, de pitansier; Bonroy en Jans, twee oud-circators.

Om niet verder tijd te besteden aan napluizen van onbelangrijke bijzonderheidjes, zullen we hier het onderzoek staken. De conclusie zal reeds wel voldoende uit de feiten naarvoren dringen : in algemeene lijn, maar duidelijk afgeteekend, was Hemmelers kandidaat der jongeren, Leefdael van de ouderen.

En Godefridi, die acht eerste stemmen haalde ? Een nader onderzoek zou aantoonen dat stemmen op hem werden uitgebracht : 1. door mensen, die neutraal wilden stemmen; 2. door mensen, die om een nieuw prelaat niets geven, als die nieuwe hen maar met rust laat op hun pastorie. Ook Hemmelers stemde voor Godefridi ⁶⁾.

Zoo stonden dus, met bijna gelijke sterkte, beide kandidaten Hemmelers en Leefdael tegenover elkaar. Het is hier niet de plaats uiteen te zetten hoe het nog jaren duurde voor een van beiden werd benoemd. Elders ⁷⁾ hebben we overigens de voornaamste gebeurtenissen in deze geschetst. Bij gelegenheid hopen we echter er nog op terug te komen. Eens te meer zal dan blijken hoe de gedachten kunnen evolueeren en de stemmingen veranderen : Leefdael, de

(6) Deze ontleding van de verkiezing steunt gewoon op den tekst van de informatie, en op de notities van het *Gremium*.

(7) *De Zuid-Nederlandsche Abdijen*, bl. 79.

kandidaat van het oude geslacht, zal abt worden, en als medewerkers hebben de flinke, door-Heyns-gevormde aanvoerders van het jonge geslacht ⁸⁾).

We hebben in dit artikel herhaald de namen gebruikt : oud en nieuw geslacht.

Om alle misverstand te voorkomen, verlangen we er nog het volgende bij te voegen als algemeene opheldering.

Verschillende malen, vn. in onze artikelen in dit tijdschrift, hebben we betoogd dat de reformatie van het Concilie van Trente in onze Orde, en vn. in de Nederlanden, ernstig werd aangezet rond 1572. In meest alle abdijen ging dit niet zonder eenige moeilijkheid; en meest overal bestaat er aanleiding de religieuzen min of meer duidelijk te verdeelen in twee groepen : die van voor en van na '72. Deze beide groepen vormen dan wat we menigwerf hebben genoemd, ook in het bovenstaand artikel, « oud » en « nieuw » geslacht.

Maar dit « nieuw » geslacht moest even later doormaken, in de Nederlanden, de gruwelijke jaren van de rebellie, waarbij — Zooals we in onze dissertatie *De Zuid-Nederlandsche Norbertijner Abdijen en de Opstand tegen Spanje* te over hebben aangetoond — alle religieus leven onmogelijk werd, haast alle vruchten van de aangezette reformatie verloren gingen, en nadien nog circa twintig jaar verloren bleven. Het werd aldus na 1600 eer een hernieuwde, thans definitieve poging werd aangewend om het kloosterleven

(8) We herhalen : Leefdael is ooit *wettig* abt van Averbode geweest. In onze dissertatie *De Zuid-Nederlandsche Abdijen*, bl. 260-264 hebben we dit door argumenten gestaafd. In de bespreking ervan (verschenen *Anal. Praem.*, jg. V, 1929, bl. 395) heeft de heer Dr. J. Lefèvre gemeend mijn conclusie in deze te moeten weigeren, omdat Leefdael niet door den koning van Spanje is benoemd geworden. Het is hier niet de plaats voor polemiek. Ik houd er echter aan te verklaren dat ik de reden van den heer Lefèvre geenszins als geldig aanvaard; en, te gepaste gelegenheid, herhaald zal betoogen dat Leefdael wél *wettig* abt van Averbode is geweest. — Een ander vraagstuk is, zooals ik in mijn dissertatie, bl. 263 zegde, of Leefdael *wettig* abt bleef tot aan zijn dood. — Nog een ander vraagstuk is : te weten of Leefdael al dan niet met den koning van Spanje werd verzoend. In mijn dissertatie heb ik geschreven, bl. 213-214 dat hoogstwaarschijnlijk Leefdael onverzoend stierf; dat, indien hij misschien ca. 1581 een begin van verzoening heeft gehad, hij later moet hebben teuggetrokken. In een bespreking van mijn dissertatie in *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, jg. XXX, 1930, bl. 407 schrijft mijn confrater Dr. Pl. Lefèvre dat het wel mogelijk zou wezen over dit punt met meer zekerheid te beslissen; en hij citeert een brief van den koning aan Farnese, waar Leefdael *intrus* wordt geheeten (brief van 31 Juli 1585). Laat ik dadelijk opmerken dat van zulke uitdrukkingen ruim 'n tiental voorbeelden ter beschikking staan. Maar met het betwijfelde punt hebben zulke uitdrukkingen niets te maken. Ze bewijzen alleen dat *bij Leefdael's dood* zijn reconciliatie niet in orde was; zeggen echter niets over de problematische poging tot verzoening circa 1581. We zullen bij gelegenheid ook op dit punt terugkomen.

van onze Orde met de dekreten van Trente in overeenstemming te brengen.

Dit gebeurde dan door de visitaties ca. 1601, door het algemeen Kapittel van 1605, de hernieuwde visitaties, de Kapittels van 1618 en volgende, en tenslotte door de statuten van 1630.

Het hoeft haast geen betoog dat de menschen, die de statuten van 1618-30 maakten, niet meer gansch dezelfde zijn als die van 1574. Het nieuw geslacht van '74 was ondertusschen gedeeltelijk vervangen door een ander « jong » geslacht.

We hebben ook verschillende keeren geschreven dat ca. 1605 veel nieuws in onze Orde is gekomen; dat generaal Despruets (gestorven 1596) de laatste generaal is, die de echte Ordetraditie heeft hooggehouden; dat de statuten van 1630 in zekeren zin anti-traditioneele statuten zijn, en uit een verkeerd standpunt vertrekken. Tenslotte, in het besluit van onze dissertatie ⁹⁾ hebben we geschreven dat dit alles « onrechtstreeks is een gevolg van de rebelliejaren. De jonge religieuzen, welke na de rebelliejaren in de abdijen werden aanvaard, leefden jarenlang in den onprettigen na-rebelschen tijd... Tenslotte kwamen ze ertoe de constitutie der Orde zelf te beschuldigen; ze meenden dat die oude Orde-der-twaalfde-eeuw niet meer vatbaar was voor het volle, moderne leven van toen. En niet zoodra was dat jonge geslacht meester van den toestand, of de vroegere traditie werd verlaten... naar den willekeur van nieuwe gedachten ».

Tegen dezen gedachtengang is laatst mijn confrater Dr. Lefèvre opgekomen ¹⁰⁾. Het is hier, ik herhaal het, niet de plaats erover uitvoerig te spreken. Maar ik houd eraan herhaald te beweren wat ik vroeger heb beweerd. Ik weet niet hoever Dr. Pl. Lefèvre bereid is te aanvaarden de zwenking, die de Premonstratenzers begin zeventiende eeuw hebben gekend. Hij aanvaardt een « évolution notable »; hij aanvaardt dat « les circonstances et la mentalité ont changé »; maar hij zegt : « les changements n'ont pas entamé l'essence de l'institution ». Men ziet : het is niet onmogelijk het op 'n akkoord te slaan, mits overeen te komen wat men door « essence de l'institution » verstaat. Ik meen echter goed verstaan te hebben als ik schrijf : Dr. Lefèvre ziet, in tegenstelling met wat ik meer-

(9) bl. 269.

(10) In zijn vermelde bespreking *Revue Hist. eccl., l. c.*, bl. 408. Maar hij doet me dingen zeggen die ik nooit heb gezegd. Ik zou bv. hebben gezegd dat « les Prémontrés du XVIIe siècle se réorganisèrent dans un sens *totalemt contraire* à leurs anciennes traditions ». Ik cursiveer. Verder : « les statuts de 1618-1630 ne retiennent *plus rien* (cursiveering van mij) de la vie norbertine des premiers siècles ».

maals heb geschreven, in de nieuwe statuten van 1630 « un retour plus marqué aux rigueurs primitives » dan in de statuten van 1505. En hij verwijst den gegadigden lezer naar zijn dissertatie over *L'Abbaye norbertine d'Averbode pendant l'époque moderne*.

Ik herhaal : begin zeventiende eeuw is een echte zwenking in de traditie onzer Orde gebeurd.

Reeds een eenvoudige oogopslag over de dokumenten, welke de laatste jaren zijn bekendgemaakt, is te over beteekeenisvol. Men leze de hier gepubliceerde *Capitula Provincialia Circariae Sueviae*; de hier bekend gemaakte controversen over de liturgie, die verder gingen dan de liturgie; men leze het *Optica Regularium* van Lairuelz; de brieven van von Questenberg, enz. Met één woord : men neme om 't even welk goed boek of, beter nog, welk goedvoorzien recueil dokumenten uit ca. 1605-1630. Men vergete verder niet zich niet blind te staren op de oorden : vergelijk de evolutie bv. in de vormen van vroomheid, in de dagorde, in de opvatting van de rol van het koorgebed, enz. Men vergete evenmin de zonderlinge uitgave der statuten in 1589. En ik vertrouw dat, evenals bij mezelf de sterke indruk is ontstaan, alwie deze dingen van nabij wil nagaan den sterken indruk zal hebben : dat in onze Orde begin zeventiende eeuw een echte zwenking in de traditie is gebeurd, dat de statuten van 1630 zijn wat ik zooeven zei, en dat generaal Despruets de laatste verdediger is geweest van de oude traditie.

Ik hoop er later nog op terug te komen.

Averbode.

P. Emiel VALVEKENS, O. Praem.